

NEJEDNAKOSTI NA TRŽIŠTU RADA U SRBIJI: UZROCI, POSLEDICE, STANJE¹

Marijana Maksimović
Institut društvenih nauka, Beograd

Sanja Zlatanović
Institut društvenih nauka, Beograd

Jelena Zvezdanović Lobanova
Institut društvenih nauka, Beograd

APSTRAKT

Predmet ovog istraživanja su ekonomske nejednakosti na tržištu rada u Srbiji, njihovi uzroci i njihove posledice, kao i karakteristike tržišta rada na kraju druge i početkom treće decenije XXI veka u Srbiji. Cilj rada je da se prikaže nivo zaposlenosti i nezaposlenosti, nivo socioekonomskih nejednakosti, siromaštva i isključenosti u periodu od 2018. do 2023. u Srbiji. Analiza podataka tržišta rada u Srbiji ukazuje da poslednjih godina dolazi do stabilizacije tržišta rada, porasta zaposlenosti i smanjenja siromaštva. Metoda deskripcije u kontekstu desk istraživanja korišćena je za prikaz ovih podataka. Postavljena hipoteza da se nivo nezaposlenosti smanjuje u poslednjih šest godina potvrđena je kroz empirijske podatke. Izvori podataka koji su korišćeni u ovom radu

Kontakt autora:

Marijana Maksimović je viša naučna saradnica Centra za ekonomska istraživanja, Instituta društvenih nauka u Beogradu.

E-mail: mmaksimovic@idn.org.rs, originalmarijana@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-8869>

Sanja Zlatanović je viša naučna saradnica Centra za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu. E-mail: sanjazlatanovic1@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7753-0876>

Jelena Zvezdanović Lobanova je naučna saradnica Centra za ekonomska istraživanja, Instituta društvenih nauka u Beogradu.

E-mail: zvejel@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3159-3331>

1 Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2025. godinu, koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija.

su Anketa radne snage u Srbiji, koju publikuje Republički zavod za statistiku i Eurostat, evropska baza podataka za zemlje EU, ali i zemlje buduće kandidate.

KLJUČNE REČI: Srbija, tržište rada, nejednakosti, siromaštvo, uzroci

1. UVOD²

Prve decenije XXI veka obeležila su intenzivirana istraživanja o društvenim i ekonomskim nejednakostima na tržištu rada. Istorijski posmatrano, ekonomsko-socijalne nejednakosti, kao i raspodela dohotka i bogatstva, postojale su još od XVIII veka, tj. od vremena nastanka organizovanog društva. Dakle, pitanje nejednakosti je dugo prisutno u teoriji i praksi društvenih nauka, te, prema Milanoviću (2023), postoje tri perioda globalne nejednakosti i to, prvi period 1820–1950, za koji je karakteristično povećanje *globalne nejednakosti*, otprilike na nivou 50 Gini poena³ 4. Drugi period obuhvata drugu polovinu XX veka, koju karakteriše visoka globalna nejednakost na nivou između 67 i 70 Gini poena. Treća era je počela sa početkom XXI veka i globalna nejednakost je na nivou oko 60 Gini poena. Razloge za smanjenje koeficijenta u trećem periodu treba tražiti u porastu rastućih prihoda Kine. Za prvi period se može reći da je bio period divergencije i rasta nejednakosti sa usponom Zapada, a za treći da je period konvergencije sa usponom Azije, što dovodi do pada globalne nejednakosti (Milanović 2023). Uočeno je da se društveni bruto proizvod ne raspoređuje ravnomerno na sve društvene klase, već bogati postaju još bogatiji (istovremeno njihov uticaj raste na političko okruženje), a siromašni još siromašniji. Nadalje, usled razvoja moderne tehnologije i tražnje za visoko obrazovanim ljudskim resursima nejednakosti su se povećale, te tako dobro obrazovana manjina prednjači sa platama u odnosu na niže obrazovanu većinu (Krugman 2012, 78–90).

Posmatrati Srbiju u kontekstu povećanja zaposlenosti i smanjenja nejednakosti je važno jer upućuje na efikasnost ekonomske politike, koja vodi održivom ekonomskom razvoju i podstiče socijalnu pravdu. To podstiče makroekonomsku stabilnost, koja utiče i na druge makroekonomske parametre kao što su privredni rast i investicije. Istraživanje detalj-

2 Zahvaljujemo se dr Ivanu Nikoliću iz Instituta društvenih nauka na podršci i korisnim sugestijama. Posebno se zahvaljujemo anonimnim recenzentima na konstruktivnim savetima koji su istraživanje učinili boljim i interesantnijim.

3 Gini koeficijentom se meri stepen ekonomskih nejednakosti u jednom društvu. Njime se iskazuje koliko raspodela dohotka u jednoj zemlji odstupa od savršeno jednake raspodele. Meri se u rasponu od 0 do 1, gde 0% predstavlja savršenu jednakost i ukazuje da svi imaju isti prihod, dok 1% predstavlja savršenu nejednakost.

4 Za vreme Prvog svetskog rata nejednakosti su bile velike, na nivou 62 Gini poena (Milanović 2023).

nije prikazuje nejednakost na nivou jedne zemlje, ukazuje na nacionalne specifičnosti, uzroke i posledice usled transformacije društva, ukazuje na smanjenje siromaštva i neformalne zaposlenosti u periodu od 2018. do 2023. godine i time unapređuje znanje u ovoj oblasti. Ukazuje na okolnosti pod kojima su se stvarale nejednakosti, kao i na društvenu pokretljivost i povećanje broja radnika u pojedinim sektorima. Takođe daje detaljne i sažete uvide o nejednakosti na bazi podataka, koji nosiocima javnih politika mogu koristiti u kreiranju strateških dokumenata. Istraživanje je podeljeno u tri dela. Prvi deo čini uvodni deo, dok drugi deo čini pregled literature o nejednakosti na tržištu rada. Treći deo čini opis ekonomskih nejednakostima na tržištu rada, uzroka i posledice, a osnovni cilj je da se prikažu parametri koji pokazuju nivo (ne)zaposlenosti, socioekonomskih nejednakosti, siromaštva i isključenosti u Srbiji. Podaci treba da pokažu da li se nejednakosti u Srbiji smanjuju ili povećavaju, uprkos složenoj geoekonomskoj i geopolitičkoj situaciji u svetu u kojem se nalazi i Srbija. Statistički podaci su preuzeti iz Ankete o radnoj snazi, koju publikuje Republički zavod za statistiku (RZS) Republike Srbije i Eurostat-a, evropska baza podataka za zemlje EU, ali i zemlje buduće kandidate.

2. PREGLED LITERATURE O NEJEDNAKOSTI

Jedan od uticajnih istraživača današnjice po pitanju nejednakosti i siromaštva je Branko Milanović (2023), koji ima istorijski pristup ovim pitanjima. Po istom autoru, svet je, ali i jedno društvo podeljeno na one koji imaju i one koji nemaju (Milanović 2007). Piketi (2014) u svom delu polazi od raspodele i smatra da će, ako ona bude pravednija, doći do smanjenja nejednakosti. Atkinson (2015) ističe da globalizacija, tržišni mehanizmi, ali i ratovi, utiču na fenomen nejednakosti, ali ga ne objašnjava samo time. On ističe da je, zahvaljujući prevashodno politikama i merama ekonomske politike i njihove interakcije, nejednakost ostala niska nakon Drugog svetskog rata, sve do devete decenije dvadesetog veka. Acemoglu i Robinson (2012) naglašavaju da su političke i ekonomske institucije u osnovi ekonomskog uspeha, razvoja i samim tim smanjenja nejednakosti u jednom društvu, i da treba raditi na njihovoj ravnoteži. Pitanja socijalne politike, zaposlenosti i nejednakosti istraživala je Perišić (2021) koja ističe da su mere na tržištu rada u Evropskoj uniji sastavni deo sektorskih politika, ali i regionalnih, strukturnih, kao i kohezivnih, socijalnih, obrazovnih i politika usmerenih ka mladima. Cilj je bio da se stvori obučena, obrazovana i prilagodljiva radna snaga koja je agilna i sposobna da se prilagodi promenama na tržištu rada (Perišić 2021). Zbog porasta dohodovne nejednakosti uočeno je da je potrebna politika osnaživanja osoba sa nižim prihodima. Predviđeno je promovisanje ekonomske inkluzije svih, obezbeđivanje mobilnosti ljudi, eliminisanje diskriminatornih zakona, pove-

ćavanje jednakosti kroz fiskalnu politiku, politiku zarada i socijalne zaštite, kako bi se smanjile nejednakosti (UN 2024). Ipak, stiče se utisak da se sprovodi spora implementacija ovih mera po zemljama.

Nadalje, u literaturi koja je usmerena na Srbiju uočava se kako preraspodela bogatstva i dohotka utiče na efikasnost i smanjenje nejednakosti u jednoj zemlji. Tako, Molnar (2013) dovodi u vezu nejednakosti i privredni rast, tvrdeći da nejednakost u dohotku, bogatstvu i moći dovodi do nejednakosti u prilikama, a time i do ekonomske neefikasnosti. Zatim, značajna su istraživanja Randelovića i Kostića (2021) o imovinskoj nejednakosti i poreskoj politici. I drugi teoretičari, poput Arandarenka, Krstić i Rakić-Žarković (2017), bavili su se pitanjima nejednakosti i položajem nižih klasa, tvrdeći da je njihov položaj pogoršan, naročito od 2008. godine. Sa sociološkog aspekta, dugi niz godina nejednakostima se bavi Cvejić (2021, 2016), kroz članke o klasnim nejednakostima i demokratiji, kao i inkluzivnim institucijama u Srbiji. Osim jačanja poverenja u formalne institucije i razvoja inkluzivnih institucija, autor se zalaže za redukovanje ekstraktivnih ekonomskih institucija (Cvejić, Babović, i Pudar 2010)⁵. Takođe, Tevdovski (2016) postavlja pitanje kako smanjiti nejednakosti u zemljama Zapadnog Balkana, i daje odgovor na to, da je neophodno ojačati institucije i uvesti tržišni red. Društvene nejednakosti, državu blagostanja i siromaštvo istraživala je i Matković (2017), ističući da su izdvajanja za socijalni sektor niska i nedovoljna za obezbeđenje socijalne zaštite, te da su u Srbiji, pa i Zapadnom Balkanu ona niža nego u Evropskoj uniji (EU 27). Novaković (2017) i Obradović (2017) su uočile da je jedan od glavnih razloga za nastanak velikih nejednakosti u Srbiji proces tranzicije, koji je promenio privrednu i vlasničku strukturu, prelazak sa društvene i državne svojine na privatnu svojinu, dok privatni sektor nije bio u mogućnosti da prihvati veliki broj otpuštenih radnika. Bila je приметna i izmenjena sektorska struktura zaposlenih, kao i prisutna strukturna nezaposlenost usled privatizacije i deindustrijalizacije.

Pomenuta istraživanja ne pokrivaju detaljnije analize o kvalitetnom obrazovanju i jednakom pristupu za sve klase, kao i razvojem dobro plaćenih poslova kako bi se smanjile nejednakosti prihoda u Srbiji; okolnosti pod kojima se stvaraju nejednakosti; zatim nedostaju faktori koji utiču na nivo razvoja, koji bi omogućili delovanje države blagostanja; nedostaju istraživanja o suzbijanju sive ekonomije i korupcije; treba nastaviti

5 Zakonodavni okvir za politike socijalnog uključivanja i sprečavanja diskriminacije u Srbiji čini niz sektorskih propisa, a to su: Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o finansijskoj podršci porodici s decom, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Team for social inclusion and poverty reduction 2023).

istraživanje o mehanizmima i institucijama zaštite interesa pojedinaca i grupa, jer se time ostvaruje demokratičnost i postiže društvena kohezija. U skladu sa tim, potrebno je nastaviti istraživanje o proizvodnji i vlasništvu nad kapitalom, jer tu leži osnov nejednakosti⁶, kao i istraživanje radničkih prava i mehanizama ponovnog osnaživanja sindikata. Takođe, nedostaju detaljnija istraživanja nejednakosti na nivou pojedinačnih zemalja, kao i istraživanja o radnom zakonodavstvu koje bi umanjilo štetne efekte fleksibilnosti i veštačke inteligencije. Dalja istraživanja treba usmeriti u proučavanje usklađivanja tehnološkog razvoja i uvažavanja nacionalnih specifičnosti, jer ovakve studije nedostaju. Kritički osvrt na prikazanu literaturu upućuje na potrebu za dubljim sagledavanjem veze između ekonomskih i političkih institucija, jer one duboko u sebi određuju socijalne i istorijske nejednakosti (odabir društvenog uređenja i puta kroz istoriju), i od toga zavisi zašto neke nacije uspeavaju, a neke ne. Dok političke institucije imaju političku moć, ekonomske institucije čine ekonomski razvoj stabilnim i politički održivim, i zato treba dublje istraživati uzajamno dejstvo prevashodno ove dve vrste institucija. Na osnovu jednih gradi se geopolitika, a na osnovu drugih geoeconomija, tj. resursni pristup konkurentnosti zemalja.

3. NEJEDNAKOSTI NA TRŽIŠTU RADA U SRBIJI

Ekonomski rast jedne privrede utiče na zaposlenost, jer ukoliko je zemlja ekonomski razvijenija razvijenije je i tržište rada, te je samim tim zaposlenost radne snage veća, prihodi stanovništva su povećani, smanjen je efekat ekonomskog siromaštva stanovništva. Na primer, načelno, kada je privreda funkcionisala u skladu sa postulatima Kejnsova (*Keyns*) (2013), uz pomoć ekonomskog rasta, ostvarena je delimična jednakost, a stopa nezaposlenosti bila je na najnižem nivou. Tako uljuljkana društva manje su istraživala nejednakosti. Sa aspekta strukture tržišta, postoji podela na perfektno i imperfektno tržište. Perfektno tržište sadrži ravnotežu ponude i tražnje, supstitutivnost, slobodnu cirkulaciju kapitala i transparentnost tržišta. Suprotno tome, imperfektno tržište je tržište gde se ne ostvaruje ekvilibrijum (Kejnz, 2013). Ono može biti posledica nedostatka radne snage ili poslodavaca, te je tako poznato kao tržište nedostataka. Karakteriše ga ograničenost konkurencije, uticaj ponuđača na proces formiranja cena (diferenciranost cena iste namene, tj. isti proizvod se može prodavati pod različitim cenama). Na imperfektном tržištu rada, interesi socijalnih aktera, tj. poslodavaca i zaposlenih su suprotstavljeni, najčešće zbog visine najamnine. Na primer, država može delovati na tržište rada potpisivanjem

6 Istina, razlikuje se i stepen odgovornosti i rizika, tako je vlasnik kapitala odgovorniji i snosi veći rizik u pogledu rada preduzeća, nego što je to zaposleni, koji odgovara samo za svoj radni zadatak.

minimalnih zarada (najamnina), da ne padnu ispod socijalno prihvatljivog nivoa, sa ciljem zaštite mladih radnika i radnike sa nižom kvalifikacijom. Međutim, visok nivo minimalnih zarada može uticati na to da poslodavci ne žele da zaposle radnu snagu iz te kategorije, jer ta kategorija automatski podiže i druge nivoe zarada (Radić, 2005). U Srbiji, minimalna zarada regulisana je Zakonom o radu (2017).

Glavna specifičnost tržišta rada u Srbiji je inherentnost, tj. da do njega ne dopire uticaj spoljnih faktora, ali to ne znači da ne postoji nejednakost. Specifični oblici nejednakosti na tržištu rada su brojni, a neki od najvažnijih su: prema polu, starosti, socijalnom poreklu, obrazovanju, dohodovnoj nejednakosti, razvoju institucija, fleksibilnosti, razvoju tehnologije (uticajem na marginalni proizvod različitih faktora proizvodnje), a novije i nejednakom pristupu digitalnom radu. Kao faktor nejednakosti ističe se stratifikacija, koja ima kao osnovni kriterijumom materijalno bogatstvo, jer ona obezbeđuje pojedincu moć i ugled. Razlozi koji su uticali da se nejednakost na tržištu rada poslednje četiri decenije poveća u zemljama su sledeći: uočen je nedostatak najviših stopa oporezivanja, zatim smanjenje socijalnih transfera, kao i nedostatak instrumenata za obuzdavanje većih razlika u dohotku. Tako je utvrđeno da tamo gde je prosečan dostignuti nivo obrazovanja veći tamo je dohodovna nejednakost manja (Atkinson, 2015). Mora se reći da je razvoj ljudskog kapitala i upravljanja ljudskim resursima, doprineo velikoj ekonomskoj ulozi obrazovanja. Nejednakost na osnovu obrazovanja na tržištu rada upućuje na zaključak da obrazovana i stručna radna snaga ima veće prihode u odnosu na niže obrazovanu radnu snagu. Ona ukazuje da kvalitetno formalno obrazovanje od predškolskog pa sve do najviših nivoa obrazovanja utiče na konkurentsku prednost zemlje (Jugović, Brkić, i Simeunović-Patić 2008, 450–451).⁷ Takođe, individualne šanse na tržištu rada uslovljene su ponudom i tražnjom, te ukoliko je manja potražnja za određenim zanimanjima, veće su šanse za pronalaženje posla i smanjenje nejednakosti.

U prilog konceptu nejednakosti može se istaći pojam prekarnog rada, koji podrazumeva povremeni rad, nesigurnost, ili pak slabe radne uslove, slaba radnička prava i izostanak socijalne zaštite. Ovaj pojam uveo je Burdije (Pierre Bourdieu) još šezdesetih godina XX veka, da bi razlikovao zaposlene sa stalnim zaposlenjem od onih sa povremenim. Uzroke za pojavu prekarnog rada treba tražiti u brzom kretanju robe, ljudi i kapitala, zatim u promenama u strukturi zanimanja, restrukturiranju preduzeća i zastupljenost na svim tržištima, ne samo na dualnom

7 „U svim ljudskim društvima, zdravlje i obrazovanje imaju vrednost po sebi: moći provesti godine u dobrom zdravlju, imati pristup znanju u naučnoj i umetničkoj kulturi – glavni su ciljevi civilizacije. ...moderani rast je karakterističan po znatnom razvoju udela obrazovanih, kulturnih i medicinskih delatnosti u proizvodnji i strukturi zapošljavanja.“ (Piketi 2015, 331).

tržištu rada. Uz to, ekonomska dimenzija prekarnosti merena je visinom nadnice zaposlenih, te je bitno da visina nadnice može da obezbedi dostojanstven životni standard zaposlenom. Ono što remeti dostojanstven rad su sledeći faktori: neredovna plata, neplaćeni prekovremeni rad, uskraćivanje bolovanja, nedefinisani radni zadaci, omalovažavanje na radnom mestu, mobing, uskraćivanje godišnjeg odmora, neuplaćivanje doprinosa i nepostojanje sindikalnog organizovanja (Marković, 2019). Uslovljeno mnogim krizama i promenama na tržištu rada danas, dugoročno zaposlenje na neodređeno vreme nije jedini dominantni oblik zapošljavanja, već je umnogome prisutno i fleksibilno zapošljavanje. Fleksibilizacija⁸ u sebi krije smanjenje plata i smanjenje doprinosa po osnovu rada. Takođe, može biti izvor nejednakosti u smislu da izostaje pravična isplata ostalih prihoda, te se tako dolazi do onih grupa zaposlenih koji rade, a postaju siromašni. Rešenje za ovakvo stanje treba tražiti u zaštiti radnika bez obzira na tip ugovora, obezbeđivanju socijalnog osiguranja i pomoći, kao i pravednijem poreskom sistemu. Prekarnost i fleksibilizacija mogu voditi do porasta zaposlenosti kao i povećanja nekvalitetne zaposlenosti. Osim toga, diskriminaciji i nejednakosti na tržištu rada mogu biti izloženi zaposleni u privatnom sektoru, žene i ranjive grupe, kao što su osobe sa invaliditetom, stariji zaposleni, siromašni, Romi, Romkinje, migranti, osobe koje žive sa HIV virusom i LGBT populacija. U sferi rada, događa se i diskriminacija na osnovu bračnog ili porodičnog statusa, i tu uglavnom žene najviše podnose diskriminaciju, prilikom povratka sa porodičnog odsustva, ili odsustva zbog nege dece, zbog optužbi da ne mogu da usklade porodični i radni život. U Srbiji je usvojen Zakon o zabrani diskriminacije (2009, 2021), kojim se podstiče zaštita zaposlenih. Međutim mladi, žene, niskoobrazovani, zaposleni po osnovu ugovora o radu na određeno vreme, ili nezaposleni sa neadekvatnim veštinama i znanjima (ona radna snaga koja spada u segment strukturne nezaposlenosti) zapravo su selektivno pogođeni nejednakošću. Nadalje, tržište rada ima dualni karakter, i podeljeno je na formalno i neformalno. Neformalni karakter tržišta rada podrazumeva rad neplaćenih porodičnih radnika, rad u neregistrovanim poslovnim subjektima, rad bez ugovora o radu. Na primer, ukupna stopa neformalne zaposlenosti (udeo neformalno zaposlenih u ukupnoj zaposlenosti) u Srbiji u trećem kvartalu 2024. iznosila je 12,3%, što je manje za 7,2% u odnosu na 2018. godinu, kada je iznosila 19,5%. Takođe, postoji i usko tržište kvalitetnih i dobro plaćenih poslova, ali i široko tržište loše plaćenih poslova u sferi usluga. Prema podacima RZS, tj. prosečne neto

8 Pod fleksibilizacijom rada se podrazumeva: (1) fleksibilan ugovor o radu; (2) fleksibilno radno vreme; (3) laka promena lokacije posla i (4) fleksibilna zarada. Ovaj oblik rada, kao i rad na digitalnim platformama i rad od kuće, čine najčešće honorarni poslovi, ne postoji sigurnost posla i stoga je nepoželjan oblik na tržištu rada (Kovačević 2019).

zarade po sektorima delatnosti, za 2024. godinu, može se videti da su najbolje plaćeni poslovi u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, poslovi u oblasti finansija, zatim poslovi u rudarstvu i snabdevanju električnom energijom i gasom, a potom slede poslovi koji se odnose na naučne delatnosti (RSZ 2024).

Kada su nejednakosti počele da rastu počelo je i interesovanje za njihove uzroke. Uzroci su brojni, a mogu se navesti, razvoj tehnologije, promene u raspodeli dohotka i bogatstva, kao i niske stope oporezivanja špekulativnih ekonomskih transakcija (Leković 2015).⁹ Zatim, nestabilnost i nefunkcionalnost tržišta, nepravičnost ekonomskih i političkih sistema, kao i to da država nije nastupila kao korektivni mehanizam tržišta. Smanjenje zaposlenosti je takođe jedan od uzroka nejednakosti. Nejednakosti se povećavaju i kada se određeni programi koji se odnose na resurse zemlje povere interesnim grupama ili „odabranim“ pojedincima, te se tako ograničava pristup dobrima većini korisnika i pribavlja se korist za mali broj ljudi. Tako se dolazi do situacije da manjina raspolaže nacionalnim bogatstvom zemlje, ona čini oligarhijski neefikasnu ekonomsku elitu, potpuno lišavajući ostatak stanovništva da uživa u blagodetima nacionalnog bogatstva (Stiglitz 2012). Nejednakost se odnosi na nejednake šanse pristupa mogućnostima za kvalitetniji život u svakom pogledu (nejednakost mogućnosti).

3.1. UZROCI I POSLEDICE NEJEDNAKOSTI U SRBIJI

Karakteristike tržišta rada u Srbiji dinamično su se menjale od 1989. godine do danas, te je iz tih razloga bilo važno sagledati uzroke nejednakosti koje su nastale usled potresa na tržištu rada, ali i njihove posledice. Poslednja decenija XX veka u Srbiji donela je proces privatizacije, deregulacije, liberalizacije privrede i povećanje nejednakosti. Tranzicija u Srbiji je bila proces promene ekonomskog sistema i strukture društva, tj. proces prelaska društva ka tržišnom načinu privređivanja, donela je pogubne rezultate u ekonomskom smislu. Taj period karakteriše uništavanje industrije i tehnološko zaostajanje privrede, masovno otpuštanje radnika, smanjivanje zarada i prava na radu. Tada je uništavana radnička klasa, te se pojavila masovna, strukturna i dugotrajna nezaposlenost, kao i rast društvenih nejednakosti i sukoba. Sindikat je dobio perifernu ulogu u industrijskim odnosima, izgubio je ulogu koju ima u klasičnom smislu u tržišnim ekonomijama, a to je da štiti osnovna prava radnika, njihov socijalni i ekonomski

9 Od devete decenije XX veka došlo je do povećanja nejednakosti u prihodima, a to je uticalo na raspodelu dohotka između profita i plata. Udeo nacionalnog dohotka koji se pripisuje kapitalu se širi, a to povećava udeo profita. Došlo je do velikog povećanja plata visokoobrazovanih radnika, a oni sa manjim nivoom obrazovanja imali su mali realan rast plata. U Nordijskim zemljama jeste došlo do povećanja prihoda visokokvalifikovanih radnika, ali je izbegnuta polarizacija zbog uloge države blagostanja koja je pružila pomoć donjim decilima (Berg 2015).

status iz radnog odnosa¹⁰ (Novaković 2017). Tranzicija je podstakla nejednakosti i stvorila takozvane dobitnike i gubitnike, u zemljama u kojima je sprovedena ne-fer privatizacija, došlo je do smanjenja ili čak ukidanje socijalne pomoći, kao i deindustrijalizacije (Obradović 2017). U to vreme u Srbiji, kao i u drugim tranzicionim društvima postojala je potreba da se stvori distanca od društvene (državne svojine) i postojao je prelazni oblik ka demokratiji (Spasojević 2016). Bilo je problema i oko nedostatka „vođenja valjanog socijalnog dijaloga“, u smislu nepostizanja saglasnosti socijalnih aktera oko važnih pitanja, i neretko je bio praćen sukobima sindikata sa poslodavcima, ali i s članovima Vlade (Kovačević 2017). U Srbiji u prvim godinama tranzicije pojavio se veliki broj radnika koji su izgubili posao u velikim preduzećima. Na primer u Srbiji, u 1989. ukupan broj zaposlenih (godišnji prosek) je iznosio 2.622 hiljade, a u 1999. godini iznosio je 1.963 hiljade lica¹¹ (Republički zavod za statistiku 2000, 77). Oni nisu uspeli da se strukturno prilagode jer im je nedostajalo obrazovanje, a to se odnosilo i na stanovnike siromašnijih krajeva zemlje.

Posledice višedecenijskog postojanja ekonomskih nejednakosti u Srbiji bile su: negativan uticaj na privredni rast kroz smanjenu potrošnju i smanjeno oporezovanje bogatih slojeva; privredna nestabilnost (smanjena spremnost vlasnika da (re)investiraju u stečeni kapital); nedostatak ulaganja u inovacije i poremećaj u ravnoteži bogatstva. Tako su bogati postajali još bogatiji, a siromašni još siromašniji, dok je srednja klasa stagnirala ili propadala (Leković 2015).¹² Posledice povećane nejednakosti bile su rast kriminala i ekonomskog osiromašenja, koje su vodile u socijalnu isključenost. Tako se došlo do erozije društva, opadanja životnog standarda i razvoja devijacija u društvu (povećanja korupcije, mita, kriminala, otuđenosti, nesolidarnosti), protiv kojih su se države borile čitav XX vek (Pavlišić 2019). Posledice su i narušavanje socijalnog kapitala, niži nivo uticaja osiromašenih na donošenje odluka u društvu; loš životni standard i pad proizvodnje (nejednakost uslova). Dominantne siromašne grupe su stariji i slabije obrazovani, nezaposleni, kao i neaktivne osobe (Bejaković 2004, 77, 83). Jedna od posledica bila je i pojava sive ekonomije. Ova pojava se brzo širila, a teško iskorenjivala, stoga što jedan broj pojedinaca profita iz odnosa sa državom i izbegava plaćanje poreza. To podstiče socijalno raslojavanje, dovodi do prikrivanja realnih prihoda domaćinstava, tako da

10 Danas je uloga sindikata svedena na odluke i upozorenja radnika, mada one za njih nisu obavezujuće.

11 Bez Kosova i Metohije. Prvih deset godina tranzicije od 1989. do 1999. godine.

12 Negativne posledice nejednakosti odražavaju se na ekonomske performanse, stabilnost društva, ali i na stabilnost političke sredine, te je za kreatorne ekonomskih, i drugih javnih politika važno njihovo realno sagledavanje. Jedno od rešenja ovog problema je u visokoplaćenim poslovima za srednju klasu (Leković 2015).

realno siromašni ne mogu da dođu do prilike da dobiju materijalna sredstva; otežava se prikupljanje javnih prihoda i time dovodi u pitanje vitalnost funkcionisanja države. „U socijalno-psihološkom vidu, siva ekonomija razvija filozofiju preživljavanja, izvitoperenost životnih i radnih navika i moralnih vrednosti, gubljenje značaja učenja i rada kao osnove društvene promocije.“ (Jugović, Brkić, i Simeunović-Patić 2008, 456).

Reforma tržišta rada i zakonodavstva od početka XXI veka u Srbiji, bila je dinamična, ali u početku prilično zapostavljena u odnosu na sveukupne reforme, mada je trebalo da bude usklađena sa opštim pravcem tržišnih reformi. Tek je Fiskalnom strategijom Vlade Republike Srbije za 2016, sa projekcijama za 2017. i 2018. godinu, bilo predviđeno sprovođenje strukturnih reformi na tržištu rada, kroz unapređenje zakona, uvođenje novih aktivnih mera, podizanje kvaliteta ljudskog kapitala i razvoj institucija koje biogle biti nosioci tih reformi (Perišić 2016).

3.2. POKAZATELJI (NE)ZAPOSLENOSTI I NEJEDNAKOSTI NA TRŽIŠTU RADA

Kao što je rečeno, početkom XXI veka, u Srbiji, postojali su uzroci koji su doprineli povećanju nejednakosti i dugotrajnoj nezaposlenosti. Međutim, od 2015. godine dolazi do njene ekonomske stabilizacije i stabilizacije tržišta rada (Nikolić i Maksimović 2024). U ovom istraživanju posmatrani su parametri stope (ne)zaposlenosti, stope (ne)zaposlenosti mladih od 15 do 24 godine, zatim stope rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti u procentima, prag rizika od siromaštva prosečno mesečno po domaćinstvu i Gini koeficijent u periodu od 2018. do 2023. Empirijski podaci o kretanju zaposlenosti u poslednjih šest godina pokazuju kako se kretala zaposlenost u jednom osetljivom periodu kada se dogodila pandemija, godinama neposredno pre nje i posle nje. Iz njih vidimo da nije bilo značajnijih negativnih poremećaja na tržištu rada u pogledu zaposlenosti i nezaposlenosti.

Tako, iz Tabele 1. se vidi da je došlo do porasta zaposlenosti, što je glavni razlog smanjenja nezaposlenosti, jer su najizloženija riziku od siromaštva zapravo nezaposlena lica. U Srbiji, stopa zaposlenosti u 2023. godini iznosila je 50,2%, i viša je nego u 2018. godini za 3,4%, a u odnosu na 2012. godinu viša je za 16,4%. Stopa nezaposlenosti je 2018. iznosila 12,7%, dok je u 2023. iznosila 9,7%. U 2021. godini je iznosila 11% i povećana je za 1,3% u poređenju sa prethodnom godinom zbog Korona virusa (Tabela 1). Nezaposlenost mladih, koja prikazuje skrivenu nezaposlenost, smanjena je sa 29,7% u 2018. na 25% u 2023. godini. Inače, u 2012. godini ona je iznosila 51,4% (Maksimović i Zvezdanović Lobanova 2022, 149–150; RSZ 2018–2023). Međutim, stopa nezaposlenosti mladih od 15 do 24 godine starosti, nastavlja da pada i u prvom kvartalu 2024. godine iznosila je 24,5% (RSZ 2024). Poslednjih godina u Srbiji, prednost se daje mladoj radnoj snazi, dok

potencijalni zaposleni preko pedeset godina teško pronalaze zaposlenje. Smanjena stopa nezaposlenosti nije samo rezultat privredne aktivnosti, već je i rezultat migratornih kretanja domaćeg stanovništva ka razvijenijim zemljama i starenja stanovništva. Rast zaposlenosti nije isključivo mera ekonomskog razvoja i rasta. Ona se u ovom slučaju javlja kao posledica demografskog pada i emigracije građana Srbije na rad u zemlje EU. Pošto je stanovništvo koje emigrira mlađe od onog što ostaje, penzijski sistem matične zemlje ostaje opterećen po osnovu uplaćenih doprinosa, što povećava pritisak na javne finansije. Kada se posmatra po nivou obrazovanja, može se zaključiti da intelektualna emigracija trajno emigrira, dok srednje stručno obrazovani čine deo privremene emigracije, odnosno cirkularne migracije (Nikolić i Maksimović 2024). Na primer, u Srbiji je krajem 2023. godine živelo 8,5% ljudi manje nego krajem 2011. odnosno 613.000 lica (Pantelić 2024). Da li ovo znači rast zaposlenosti i pad nezaposlenosti bez humanog razvoja (*human development – HD*), čoveka i njegovog života koji čine suštinu ovog koncepta, bez tri bazična stuba koji čine indeks HD, a to su zdrav život, jednak pristup obrazovanju i dostupnost znanja za sve, kao i pristojan životni standard (HDR 2024)?

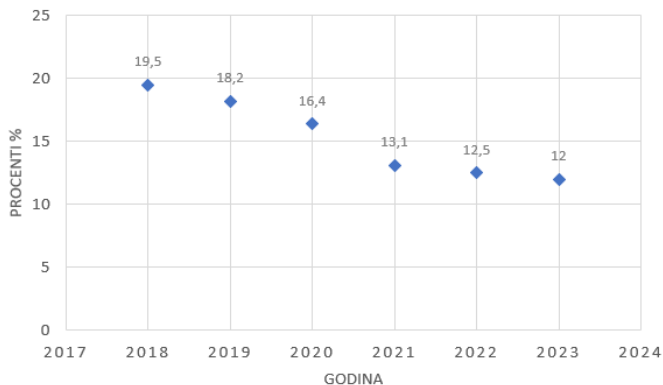
Tabela 1. Stopa zaposlenosti, stopa nezaposlenosti, i stopa zaposlenih mladih (15–24) i stopa nezaposlenih mladih (15–24) u % u Srbiji od 2018. do 2023.

Godina	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Stopa zaposlenosti u %	47,6	49,0	49,1	48,6	50,3	50,2
Stopa nezaposlenosti u %	12,7	10,4	9,0	11,0	9,4	9,4
Stopa zaposlenosti mladih u % (15–24)	21,1	21,5	20,8	24,5	24,7	23,9
Stopa nezaposlenosti mladih u % (15–24)	29,7	27,5	26,6	26,4	24,4	25,0

Izvor: RSZ 2018–2023.

Što se neformalne zaposlenosti tiče, tu je došlo do poboljšanja pokazatelja. Naime, u 2023. godini došlo je do porasta formalno zaposlenih lica za 34.200 i pada neformalno zaposlenih lica za 10.800. Ovakvo kretanje dovelo je do pada stope neformalne nezaposlenosti, i ona je u 2022. godini 12,5%, i niža je za 0,5% u 2023. Na primer, u 2023., u sektoru poljoprivrede beleži se pad neformalno zaposlenih lica od 5.400 lica, zatim sektoru usluga pad od 3.300, sektoru industrije 1.900, dok je u sektoru građevinarstva zabeležen gotovo isti broj neformalno zaposlenih lica kao i u 2022. godini (RSZ 2018–2023). Dakle, stopa neformalne zaposlenosti je u padu poslednjih šest godina, te treba da vodi poboljšanju zdravstvene sigurnosti, kvaliteta života i standarda.

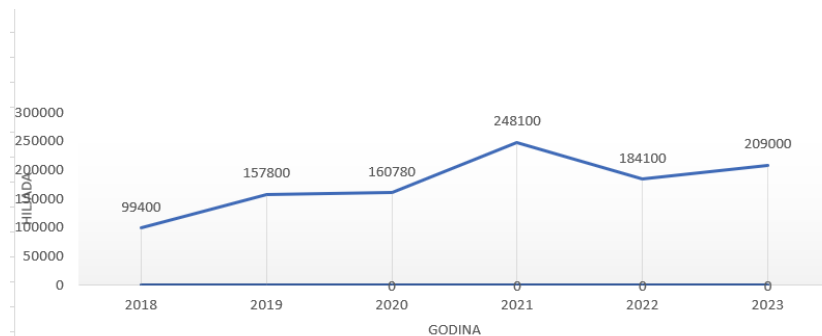
Grafikon 1. Stopa neformalne zaposlenosti u Srbiji u periodu od 2018. do 2023. u Srbiji

Izvor: RSZ 2018–2023.

Kada se posmatra rad od kuće, koji je od vremena pandemije i tzv. „zaključavanja“ postao važan, može se videti u Grafikonu 2. da je u zenitu virusa 2021. godine bio na najvišem nivou. Inače, ovaj vid rada zbog fleksibilnog radnog vremena spada u kontekst fleksibilizacije rada.

Grafikon 2. Rad od kuće u Srbiji u periodu o 2018. do 2023. u hiljadama

Izvor: RSZ 2018–2023.

Nadalje, stopa ukupnog fertiliteta u Srbiji u 2021. bila je 1,52%, a u 2022. i 2023. izosila je oko 1,62%. Ovako niska stopa fertiliteta u Srbiji rezultat je smanjenog životnog standarda, nesigurnosti posla, kao i odliva stanovništva koje je u reproduktivnom dobu. Ukupan broj umrlih u 2021. iznosio je 136.622 umrla lica, što je mnogo više nego 1990, kada je iznosio 85.515 lica. Ovo je izazvano raznim faktorima, poput tog višedecenijskog procesa starenja stanovništva, a vanredne okolnosti čine epidemije, od kojih je najekstremnija bila pandemija iz 2020/2021. godine. U odnosu na broj stanovnika intenzitet umiranja u Srbiji je visok. Opšta stopa smrtnosti u 2019. godini iznosila je 14,61, tokom pandemije je porasla relativno za 16% u 2020. i čak 38% tokom 2021. godine (Marinković 2022, 49).

Kada se govori o nejednakosti na osnovu pola, mora se reći da su žene u Srbiji u 2018. činile 19,1%, od ukupnog broja zaposlenih žena na lider-skim pozicijama na tržištu rada, što ukazuje na njihovu manju vertikalnu pokretljivost, odnosno smanjenu mogućnost da zauzmu rukovodeće pozicije. Istina, to predstavlja porast od 6,7% u odnosu na 2010. godinu (EURO-STAT 2021). Inače, razlika u platama između muškaraca i žena je izražena u privatnom nego u državnom sektoru, a najveće razlike su zastupljene u finansijskom sektoru i sektoru osiguranja. Javne politike se zalažu za smanjenje razlike između plata prema polu i promovišu „jednaku zaradu za jednak rad“ kako bi se smanjile nejednakosti na radnom mestu, u okviru preduzeća (Ministry of Labour, Employment, Veterans and Social Affairs 2018)¹³.

3.3. NEJEDNAKOST NA TRŽIŠTU RADA I SIROMAŠTVO

U početku, siromaštvo nije bilo posmatrano u kontekstu tržišta rada, već je bilo deo konteksta socijalne politike i odnosilo se na minimum prihoda građana za život. Međutim, danas, kako se pojavljuje osiromašenje radničke klase i pojedinih slojeva zaposlenih radnika, može se reći da postaje deo tržišta rada (Perišić 2021). Kada se posmatra nejednakost zbog siromaštva, koja predstavlja najveći socioekonomski problem, u Tabeli 2. može se videti, da je stopa rizika od siromaštva u Srbiji u periodu od 2018. do 2023. u padu, i 2023. iznosila je 19,9% (RSZ 2018–2023).

¹³ Prema jednom istraživanju, položaj žena na tržištu rada najviše određuju sistemski faktori. Danas se zapošljavanje žena smatra jednim od najvažnijih nosilaca ekonomskog rasta (Novaković i Maksimović 2019).

Tabela 2. Osnovni pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti od 2018. do 2023. u Srbiji

Godina	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Stopa rizika od siromaštva u %	24,3	23,2	21,7	21,2	20,0%	19,9%
Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti u %	34,3	31,7	29,8	28,5	28,1	27,7%
Prag rizika od siromaštva prosečno mesečno po domaćinstvu u din	16,615	19,381	22,000	24,064	26,509	29,100
Gini koeficijent	35,6	33,3	33,3	33,3	32,0	31,7

Izvor: RZS 2018–2023; Eurostat za Gini koeficijent 2024.

Kada se govori o Gini koeficijentu, mora se reći da ovaj indeks ukazuje na raspodelu dohotka pre poreza i socijalnih transfera. Za Srbiju on je počeo da se meri od 2014. godine i iznosio je u toj godini 38,3, da bi u 2018. iznosio 35,6, a u 2019. spao na 33,3 i na tom nivou se zadržao zaključno sa 2021. godinom (Eurostat 2022). U 2022. godini iznosio je 32,0 procentna poena, a na evropskom nivou, najbližiji Srbiji, Gini koeficijent u 2022. imale su Španija, Italija i Portugalija (Eurostat 2024). „Nejednakost u raspodeli dohotka raste vremenom u svim zemljama Zapadnog Balkana, osim u Srbiji“ (Tevdovski 2021, 103). Razloge za ovo treba tražiti u povećanju zaposlenosti, porastu dohotka zaposlenih, porastu penzija i sveukupno porastu životnog standarda.

Takođe, u Tabeli 2. može se videti da je u padu i stopa rizika siromaštva ili socijalne isključenosti i ona iznosi 27,7% u 2023. godini, niža je za 6,6% u odnosu na 2018. kada je iznosila 34,3%.¹⁴ Parametri isključenosti se kreću u rasponu od materijalne uskraćenosti do izrazito materijalne uskraćenosti (Kovačević 2017). Ekonomska isključenost stanovništva povećana je u onim zemljama ili regionima koji su isključeni iz procesa razvoja. Na isključenost utiču ekonomski rast, koji ne dovodi do otvaranja većeg broja radnih mesta, zatim strukturna nezaposlenost, odnosno neodgovarajuće kvalifikacije potrebama tržišta rada, slabije obrazovani, kao i dugotrajna nezaposlenost. Zatim, socijalni razlozi su slaba efikasnost institucija, sporo rešavanje sudskih sporova vezanih za radne odnose, zatim ostvarivanje prava i šansi jednako za sve, kao i slaba politika antidiskriminacije¹⁵. Osim nave-

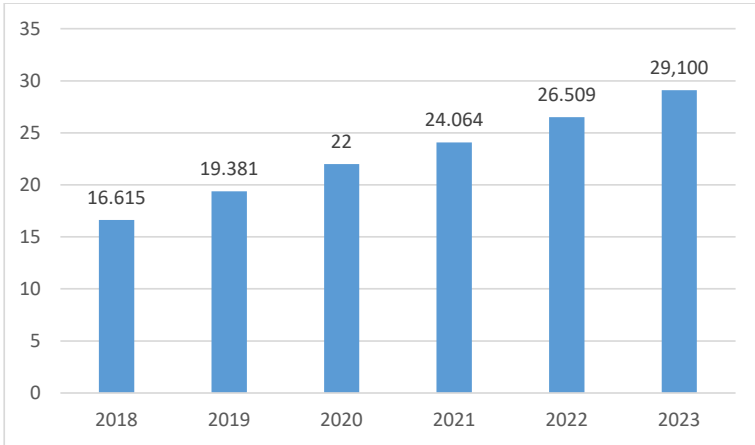
14 Stopa rizika od socijalne isključenosti pokazuje procenat lica koja su u riziku od siromaštva, ili su izrazito materijalno uskraćena, ili žive u domaćinstvima veoma niskog intenziteta rada.

15 U mnogim zemljama socijalna politika i politika raspodele sprečavaju povećanje nejednakosti. Tako su u drugoj polovini XX veka porasli rashodi za socijalne politike, posebno

denog, niska i nedovoljna socijalna zaštita može biti prepreka smanjenju nejednakosti i voditi socijalnoj isključenosti (Matković 2017).

U Grafikonu 3 (kao i u Tabeli 2) prikazan je prag siromaštva u dinarima, koji je u porastu iz godine u godinu.

Grafikon 3. Prag rizika od siromaštva u dinarima, u periodu od 2018. do 2023. godine u Srbiji

Izvor: RZS 2018–2023.

Kada se pogleda Tabela 3 koja upućuje na stopu siromaštva prema polu u posmatranom periodu, može se videti da je ona u padu, i da su za oko 1% poen više izložene siromaštvu žene nego muškarci.

Tabela 3. Stopa siromaštva u Srbiji u periodu od 2018. do 2023. prema polu

Godina	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Stopa siromašnih prema polu						
Ukupno	24,6	23,2	21,7	21,4	20,2	19,9
Muškarci	24.6	22.7	21.3	20.4	19.3	19,7
Žene	24.0	23.6	22.1	21.9	20.7	20,1

Izvor: RZS 2018–2023.

u zemljama sa visokim procentom starijeg stanovništva i povećanom nezaposlenošću, tj. u Italiji, Francuskoj, Finskoj, Nemačkoj, Austriji, a najjača socijalna politika je u Švedskoj i Danskoj (Bejaković 2004, 77, 83).

Pored navedenih nejednakosti, za istraživanje je veoma bitna socijalna pokretljivost u društvu, jer je ona jedan od načina smanjenja siromaštva, te mere socijalne politike moraju da se odnose i na nju.¹⁶ Veoma je značajno da pripadnici nižih društvenih klasa imaju mogućnost da prevaziđu svoj status i tokom radnog veka uspeju da se prebace u srednju ili vladajuću klasu. Tada se može govoriti o uzlaznoj (vertikalnoj) pokretljivosti pripadnika nižih slojeva društva. Veća pokretljivost ima uticaj na stabilizaciju demokratije jer se tada ističe napredovanje prema zaslugama, a ne statusu koji je nasleđen. Nadalje, tako se bolje koriste ljudski resursi, te se stvara osećaj pravедnosti koji čini osnovu poverenja i društvene kohezije.

Izneti makroekonomski pokazatelji, ali i društveni indikatori ukazuju na činjenicu da je Srbija doživela oporavak i stabilizaciju privrede i društva od 2015. do 2023. godine, te je ekonomski oporavak doprineo marginalnoj pokretljivosti, već i realnoj (horizontalnoj) pokretljivosti, kroz porast broja zaposlenih u uslužnim delatnostima, građevinarstvu, preduzetnika, samozaposlenih, zaposlenih u IT sektoru, naučnim i inovacionim delatnostima. Na primer, u građevinarstvu je došlo do porasta broja zaposlenih oba pola, broj zaposlenih muškaraca iznosio je 126.000 u 2019. godini, i 150.900 u 2024. Broj zaposlenih žena u građevinarstvu u 2019. godini je iznosio 10.300, a u 2024. je bilo 18.300 hiljada. I u uslugama je došlo do porasta zaposlenih, muškaraca je u 2019. godini bilo 739.100, a 761.500 u 2024. godini. Broj žena u uslužnim delatnostima u 2019. godini iznosio je 809.300, a u 2024. 885.400. U istom periodu i broj muškaraca i žena opao je u poljoprivrednom sektoru, muškaraca u 2019. godini je bilo 225.700, a u 2024. je bilo 164.300, dok je žena bilo 140.500 u 2019. i 107.500 u 2024. godini (RZS 2018–2023, 2024).

Zvanična statistika ukazuje na to da je Srbija poslednjih šest godina poboljšala svoje ekonomske pokazatelje na tržištu rada i time pokazala spremnost da se uključi u regionalnu i međunarodnu konkurentnost. Nadalje, Vlada Srbije donela je akt koji se zove Strategije pametne specijalizacije u RS, za period 2020–2027. U skladu sa tim, Srbija razvija privredu i zanimanja u sklopu nje u smeru informaciono-komunikacionih tehnologija i kreativne industrije; inovacija kroz intelektualnu svojinu i patente; sektora energetike i energetske efikasnosti (ključne razvojne tehnologije – KRT) i zaštite životne sredine; transformacije industrije od linearnog ka cirkularnom modelu, uz smanjenje emisije CO₂ (Government of Republic of Serbia 2018). S tim u vezi, valja istaći da je Republika Srbija potpisnica Agende UN o sprovođenju ciljeva održivog razvoja do 2030, te da se je obavezala da mobilise sve resurse, primeni holistički, integrativni i međusektorski pristup, gde je za oblast rada i zapošljavanja od posebne važnosti

16 Sociolog Vojin Milić je prvi u srpskoj sociologiji dao pregled društvene pokretljivosti tadašnjeg društva, koristeći popis stanovništva (Antonić 2012).

promovisanje kontinuiranog, inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta, pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve (UN 2024).

ZAKLJUČAK

Sa ekonomskim krizama počeo je XXI vek, velikom ekonomskom krizom iz 2007/2008. godine, prilivom migranata u Evropu, sa sve većim nezadovoljstvom građana, diskriminacijama i posledično socijalnim nemirima. Nejednakosti su postale centralna ekonomska i društvena tema i predstavljaju jedan od ključnih izazova mnogih zemalja. U Srbiji je nakon slabljenja srednje klase, osiromašenjem radničke klase, povećanjem dominacije kapitala i kapitalista, usporavanja privrednog rasta i pada proizvodnje, nedostatka ulaganja u inovacije, i neefikasnosti tržišta, od 2015. godine došlo do stabilizacije tržišta rada i smanjenja nejednakosti. Ovo je dovelo do smanjenja socijalne isključenosti, poboljšanja kvaliteta života. Cilj je bio obezbediti dostojanstven rad za što veći broj lica koja su radno aktivna. Dostojanstven rad može značiti unapređenje ličnog razvoja i socijalne integracije, ili omogućavanje članovima porodice da kvalitetnije žive (Kovačević 2019). U Srbiji, za dalju stabilizaciju tržišta rada, rešenja treba tražiti u sektorskom pristupu, tj. povećanju zapošljavanja u sektorima koji se brzo razvijaju i kroz pravedniji poreski sistem (Randelović, Kostić 2021). Poreske i socijalne politike su u ovom trenutku gotovo bez pozitivnih efekata na smanjenje nejednakosti. Takođe, za dalji učinak smanjenja nejednakosti treba razmotriti mogućnost linearnih dohodaka, tj. dohodaka koji nastaju proporcionalno uloženom radu (plata po satu rada, procenat od prodaje). Zatim, uvođenje progresivnih stopa poreza i doprinosa, što podrazumeva da onaj ko zarađuje više treba i da plati veći porez, dok bi za minimalne zarade trebalo da se smanje izdvajanja na osnovu poreza i doprinosa. Na ovaj način bi se vršila pravednija preraspodela dohotka (Molnar 2013). Mera smanjenja nezaposlenosti je otvaranje mikrofirma, u svrhu samozapošljavanja i deo paketa aktivnih mera tržišta rada u Srbiji. Osim toga, danas je socijalna komponenta važan deo ekonomskog rasta, jer, zahvaljujući njoj, najugroženiji slojevi stanovništva osećaju blagodati društvenog napretka, a njome se štite slabe društvene grupe (Matković 2017; Cvejić 2016). Uz pomoć programa socijalne pomoći dolazi se do povećanja porodičnih prihoda, poboljšanja položaja nezaposlenih lica i smanjenja eksploatacije zaposlenih. Samo dobro regulisano tržište rada štiti ranjive grupe, kao što su mladi, starija lica, invalidi i migranti. U jednoj zemlji, pored efikasnog tržišta, na kojem se ostvaruje konkurentnost, na kojem se „zarađuje“ novac (uz pomoć mehanizma cena određuje se vrednost robe i zaposlenih), neophodna je i socijalna dimenzija. To je u ekonomskoj istoriji poznato kao model socijalne tržišne privrede koji je nastojao da iskoreni siromaštvo i smanji nejednakosti na tržištu rada.

Ideja je bila da svako radi ko je sposoban za rad, a ko nije da prima pomoć. Smanjenje nejednakosti na tržištu rada u funkciji je održivog ekonomskog razvoja. Istovremeno je i značajan pokazatelj integracije socijalne komponente razvoja u kontekstu održivosti, u čemu se, između ostalog, i ogleda važnost ovog istraživanja. Kao i primena integrativnog pristupa izazovima ostvarenja produktivne i pune zaposlenosti, podsticanja inkluzivnosti, kao i smanjenja siromaštva i nejednakosti na tržištu rada.

U ovom istraživanju je istaknut pozitivan primer Srbije, kao zemlje koja je poslednju deceniju, a naročito poslednjih šest godina, promenila ekonomske pokazatelje nabolje, na tržištu rada je demonstrirala odlučnost u povećanju zaposlenosti i smanjenje siromaštva. Ipak, za dugoročno smanjenje siromaštva potreban je održivi privredni rast u dužem vremenskom periodu.

BIBLIOGRAFIJA

- Acemoglu, Daren and Robinson, James. 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Business.
- Antonić, Slobodan. 2012. "Social mobility in Britain and Serbia – research and findings". *Sociološki godišnjak* 7: 7-35. DOI: 10.5937/SocGod1207007A.
- Arandarenko, Mihail, Krstić, Gorana, and Rakić-Žarković, Jelena. 2017. *Income inequality in Serbia. Analysis, From data to policy*. Belgrade: Friedrich Ebert Stiftung.
- Atkinson, Anthony. 2015. *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge: Harvard University Press.
- Bejaković Predrag. 2004. „Siromaštvo, nejednakost i socijalna isključenost”. U *Pri-druživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi institucionalne prilagodbe*, ur. Katarina Ott, 75–98. Zagreb: Institut za javne financije ; Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).
- Berg, Janine. 2015. "Labour market institutions: the building blocks of just societies". In: Berg, Janine (ed.), *Labour Markets, Institutions and Inequality: Building Just Societies in the 21st Century*, 1–35. Geneva: International Labour Office.
- Cvejić, Slobodan. 2021. „Klasne nejednakosti i demokratija”. *Crta*. Pristupljeno 23. mar-ta 2023. https://demokratija.crta.rs/wp-content/uploads/2021/08/9-Klasne-nejed-nakosti-i-demokratija_Podrirvanje-demokratije.pdf.
- Cvejić, Slobodan. 2016. „Inkluzivne institucije u Srbiji – izazov za 21. vek”. U *Soci-jalna demokratija u Evropi i koncept 'dobrog društva'*, ur. Orlović, Slaviša, 221–230. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Cvejić Slobodan, Babović Marija, and Pudar Gazela. 2010. *Human Development Study – Serbia 2010. Sources And Outcomes Of Social Exclusion*. Belgrade: UN United Nations Development Program – UNDP Serbia.

- Eurostat. 2024. „Gini koeficijent“. Accessed May 25 st 2024.
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi90/default/table>
- Eurostat. 2022. „EU statistics on income and living conditions“. Accessed January 19 st 2024. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>.
- Eurostat. 2021. “Positions Held by Women in Senior Management Positions“. Accessed November 4st 2024. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_05_60/default/table?lang=en, stranici pristupljeno 4.10.2022.
- Government of Republic of Serbia. 2018. “Strategy of Smart Specialization in the Republic of Serbia for the Period From 2020 to 2027“. *Official Gazette of RS 30/18*. STRATEGIJA-pametne-specijalizacija-u-RS-za-period-od-2020.-do-2027.-godine.pdf.
- [HDR] Human Development Report 2023-24. 2024. „Breaking the gridlock Reimagining cooperation in a polarized world“. United Nations Development Programme. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- Jugović, Aleksandar, Brkić, Miroslav, and Simeunović–Patić Biljana. 2008. “Social inequalities and poverty as the social context of crime”. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka 2(2)*: 447–461.
- Kejnz, Džon Majnard, 2013. *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kovačević, Aleksandar. 2019. „Ka dostojanstvenom digitalnom radu – Položaj radnika na digitalnim platformama“. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka 22*(decembar): 85–99.
- Kovačević, Aleksandar. 2017. „Uloga Socijalno-ekonomskog saveta u kreiranju socijalnog dijaloga u Srbiji“. *Megatrend revija 14(3)*: 209–224.
- Krugman, Pol. 2012. *Okončajte ovu depresiju. odmah!* Beograd: Heliks.
- Leković, Vlastimir. 2015. “Determinants Of Economic (In)Equality And Its Implications For Sustainable Economic Development”. *Economic Horizons 17 (2)*: 81–96. DOI: 10.5937/ekonhor1502081L
- Maksimovic, Marijana, and Zvezdanovic Lobanova, J. 2022. „Employment, Unemployment And Inequalities – Current Challenges“. In *Towards a Better Future: Visions of Justice, Equality, and Politics*, eds. Goran Ilik, Svetlana Veljanovska, and Angelina Stanojska, 142–154. Kicevo: Faculty of Law, University “St. Kliment Ohridski” – Bitola.
- Marinković, Ivan. 2022. „Dekomponovanje osnovnih pokazatelja smrtnosti u Srbiji u periodu 1990–2021“. *Demografija 19*, 39–56. doi: 10.5937/demografija2219039M
- Marković, Aleksandra. 2019. „Prekarnost radnih uslova u Srbiji“. U *Stratifikacijske promene u periodu konsolidacije kapitalizma u Srbiji*, ur. Mladen Lazić i Slobodan Cvejić, 121–141. Beograd: Filozofski fakultet ; Institut za sociološka istraživanja.

- Matković, Gordana. 2017. *Država blagostanja u zemljama Zapadnog Balkana. Izazovi i opcije*. Beograd: Centar za socijalnu politiku.
- Milanovic, Branko. 2023. "The three eras of global inequality, 1820-2020 with the focus on the past thirty years". Working Paper Series. New York: Stone Center On Socio-Economic Inequality
- Milanović, Branko. 2007. *Dva lica globalizacije*. Beograd: Arhipelag.
- Molnar, Dejan S. 2013. "Regional inequalities and economic growth: the example of Serbia". Doctoral dissertation. Belgrade: Faculty of Economics. [Translation into Serbian].
- Ministry of Labour, Employment, Veterans and Social Affairs. (2018). "Report on the State of Protection and Gender Equality in 2018". <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/zakoni/sektor-za-antidiskriminacionu-politiku-i-unapredjenje-rodne-ravnopravnosti/izvestaja-o-stanju-zastite-i-ravnopravnosti-polova-u-2018-godini>.
- Nikolić, Ivan, and Maksimović, Marijana. 2024. "The impact of migratory movements on the labour market in the countries of the Western Balkans". *Stanovništvo* 62(1), 65–83. <https://doi.org/10.59954/stnv.531>
- Novaković, Nada G. 2017. *Radnički štrajkovi u Srbiji od 1990. do 2015*. Beograd: Institut društvenih nauka; Rosa-Ludgemburg-Stiftung Southeast Europe.
- Novaković, Nada, and Maksimović, Marijana. 2019. "Labor Market and Women's Labor Force in Developed Countries of Europe: Case of Switzerland and Germany". In *Contemporary Issues And Perspectives On Gender Research*, eds. Lilijana Čičkarić and Aleksandar Bošković, 37–52. Series Edited volumes. Belgrade: Institute of Social Sciences.
- Obradovic, Marija. 2017. *Hronicle Of The Transitional Cemetery: Privatization Of Social Capital In Serbia 1989–2012. Economic And Historical Analysis*. Belgrade: New Serbian Political Thought; Institute For Recent History Of Serbia. [Translation into Serbian].
- Pantelić, Vesna. 2024. „Od visoke nezaposlenosti do nedostatka radne snage“. *MAT makroekonomske analize i trendovi* 354/355, jul–avgust, 28–33. Beograd: Privredna komora Srbije.
- Pavlišić, Patricija. 2019. „Međuovisnost ekonomskih nejednakosti i gospodarskog rasta“. Doktorska teza. Pula: Univerzitet u Puli, Fakultet za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“.
- Perišić, Natalija. 2016. *Socijalna sigurnost – pojmovi i programi*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Perišić, Natalija. 2021. *Socijalna politika Evropske unije – područja i pristupi*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Piketi, Toma. 2015. *Kapital u XXI veku*. Novi Sad: Akademska knjiga.

- Radić, Jova. (2005). „Politika tržišta rada i strategija zapošljavanja“. *Privredna izgradnja* 48(1–2), 81–92.
- Randelović Saša, i Kostić, V. Svetislav. 2021. „Imovinska nejednakost i poreska politika“. *Glas SANU*, 431, 267–292. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- [RZS] Republički zavod za statistiku. 2024. „Anketa o radnoj snazi“. Pristupljeno 12. maja 2024. <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi>.
- [RZS] Republički zavod za statistiku 2018–2023. „Anketa o radnoj snazi“. Pristupljeno 12. maja 2024. <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi>.
- [RZS] Republički zavod za statistiku. 2000. Statistički godišnjak Srbije, Godina 33.
- Spasojević, Dušan. 2016. „Kakve levice su moguće u Srbiji?“ U *Socijalna demokratija u Evropi i koncept 'dobrog društva'*, ur. Slaviša Orlović, 183–196. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Stiglitz, Joseph, E. 2012. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future*. New York, NY: W.W. Norton & Company.
- Team for social inclusion and poverty reduction. 2023. *Legislative framework of the Republic of Serbia*. Accessed April 22th 2023. <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/socijalno-ukljucivanje-u-rs/zakonodavni-okvir-rs/>.
- Tevdovski, Dragan. 2016. „Kako smanjiti nejednakost na Zapadnom Balkanu?“ U *Socijalna demokratija u evropi i koncept „dobrog društva“*, ur. Slaviša Orlović, 173–182. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- United Nations [UN]. 2024. The 17 goals. Accessed May 12 th 2023. <https://sdgs.un.org/goals>.
- Zakon o radu. „Sl. glasnik RS“, br. 113 od 17. decembra 2017.
- Zakon o zabrani diskriminacije. Sl. Glasnik RS“, br. 22/2009 i 52/2021.

SUMMARY

INEQUALITIES IN THE LABOR MARKET IN SERBIA: CAUSES, CONSEQUENCES, CONDITION

The subject of this research is economic inequalities in the labor market in Serbia, their causes and their consequences, as well as the characteristics of the labor market at the end of the second and the beginning of the third decade of the XXI century in Serbia. The aim of the work is to show the level of employment and unemployment, the level of socioeconomic inequalities, poverty and exclusion in the period from 2018 to 2023 in Serbia. The analysis of labor market data in Serbia indicates that in recent years there has been a stabilization of the labor market, an increase in employment and a reduction in poverty. The method of description in the context of desk research was used to present this

data. The hypothesis that the level of unemployment has decreased in the last six years has been confirmed through empirical data. The sources of data used in this paper are the Labor Force Survey in Serbia published by the Republic Statistical Office and Eurostat, the European database for EU countries, as well as future candidate countries.

KEYWORDS: Serbia, labor market, inequalities, poverty, causes.